

«ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ВИДАННЯ:

ТАЦІЙ В. Я., почесний президент НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (голова редколегії)

ШЕМШУЧЕНКО Ю. С., академік-секретар відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (заступник голови редколегії)

ПЕТРИШИН О. В., президент НАПрН України, академік НАПрН України (відповідальний секретар редколегії)

БАРАБАШ Ю. Г., член-кореспондент НАПрН України

БИТЯК Ю. П., академік-секретар відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України, академік НАПрН України

БОРИСОВ В. І., академік НАПрН України

БОРИСОВА В. І., член-кореспондент НАПрН України

БУРОМЕНСЬКИЙ М. В., член-кореспондент НАПрН України

ГЕТЬМАН А. П., заступник академіка-секретаря відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАПрН України

ГЛБКО С. В., директор Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ГОНЧАРЕНКО В. Д., академік-секретар відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, академік НАПрН України

ГУСАРОВ С. М., член-кореспондент НАПрН України

ДОВГЕРТ А. С., член-кореспондент НАПрН України

ЖУРАВЕЛЬ В. А., головний учений секретар НАПрН України, академік НАПрН України

КІВАЛОВ С. В., керівник Південного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України

КОМАРОВ В. В., академік НАПрН України

КРУПЧАН О. Д., директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, академік НАПрН України

КУЗНЄЦОВА Н. С., віце-президент – керівник Київського регіонального центру НАПрН України, академік НАПрН України

КУЧЕРЯВЕНКО М. П., перший віце-президент НАПрН України, академік НАПрН України

ЛУК'ЯНОВ Д. В., член-кореспондент НАПрН України

МАКСИМОВ С. І., член-кореспондент НАПрН України

НАСТЮК В. Я., член-кореспондент НАПрН України

НОР В. Т., академік НАПрН України

ОРЕЛЮК О. П., директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, академік НАПрН України

ПИЛИПЧУК В. Г., директор Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ПРИЛИПКО С. М., академік НАПрН України

СЕРЬОГІНА С. Г., директор Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

СКРИПНЮК О. В., академік НАПрН України

ТИХИЙ В. П., радник президії НАПрН України, академік НАПрН України

УСТИМЕНКО В. А., член-кореспондент НАН України та НАПрН України

ШАКУН В. І., академік НАПрН України

ШЕПТЬКО В. Ю., академік НАПрН України

ШУЛЬГА М. В., член-кореспондент НАПрН України

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 18

**КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Харків
«Право»
2019

УДК 343.9+343.8
В27

Редакційна колегія 18-го тому:

**В. І. Шакун (голова),
В. І. Тимошенко (заступник голови),
Є. Ю. Бараш, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов,
В. В. Голіна, Б. М. Головкін,
О. Г. Кулик, І. С. Яковець**

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016 — .

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. — 2019. — 544 с. : іл.

ISBN 978-966-937-831-6

Видання є систематизованим зводом знань про стан і досягнення сучасних наук кримінології і кримінально-виконавчого права та їх термінологічний апарат, про проблеми попередження злочинності та специфіку галузі кримінально-виконавчого права. Наводяться відомості про вітчизняні й зарубіжні науково-дослідні установи, інші інституції, наукові товариства та журнали кримінологічного і пенітенціарного спрямування, про Конгреси ООН, присвячені проблемам попередження злочинності, кримінального правосуддя і поведження з правопорушниками. Подається інформація про відомих вчених, що зробили суттєвий внесок у розвиток наук кримінології та кримінально-виконавчого права.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, ад'юнктів, студентів і курсантів закладів вищої освіти, співробітників органів кримінальної юстиції, а також усіх, хто цікавиться проблемами кримінології та кримінально-виконавчого права.

УДК 343.9+343.8

ISBN 978-966-937-831-6 (т. 18)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2019
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2019
© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2019
© Видавництво «Право», 2019

ПЕРЕДМОВА

Вісімнадцятий том «Великої української юридичної енциклопедії» містить матеріали, що розкривають предмет і зміст кримінології як науки, її систему, методологію та історію кримінології, характеризують злочинність загалом та окремі її види, причини і умови злочинності, особистість злочинця, стан і досягнення науки та галузі кримінально-виконавчого права. Увага акцентується на проблемах попередження злочинності, запобігання повторному вчиненню злочинів, соціальної адаптації правопорушників і забезпечення безпеки суспільства.

Уперше в томі представлена інформація щодо діяльності міжнародних організацій і кримінологічних товариств, наукових установ, журналів кримінологічного профілю та вчених-юристів, кримінологів, соціологів, які зробили суттєвий внесок у розвиток науки кримінології та кримінально-виконавчого права. Широко висвітлюються робота та рішення Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя.

У томі використано праці вітчизняних і зарубіжних кримінологів і соціологів, що забезпечують достовірність інформації, якою послуговуються автори. З метою уникнення повторів у споріднених статтях у томі застосовано систему відсилань, що подаються в тексті статті курсивом. Для заощадження місця використано умовні позначення і скорочення.

Том підготували до видання провідні українські вчені-юристи. Базовою науковою установою при цьому була Національна академія внутрішніх справ. Статті, надані авторами, переважно збережені в авторській редакції.

Редколегія

А

АБСТИНЕНЦІЯ (від лат. *abstinentia* – утримання) – кримінологічний чинник, який характеризується синдромом фізичних та психічних розладів людини, викликаний припиненням вживання психоактивних речовин, до яких виникла залежність організму. А. виражається у формі абстинентного синдрому, або синдрому відміни прийняття психоактивних речовин чи різкого зменшення їх дози. А. виникає як гостра реакція організму людини на вихід з інтоксикації наркотичними засобами, психотропними речовинами, спиртними напоями, допінгами. У фізіологічному плані вона супроводжується нестерпним головним болем, ломотою тіла і суглобів, підвищеним потовиділенням, втратою сну, порушенням координації рухів, підвищеним ритмом серцебиття, непереборним потягом до якнайшвидшого вжиття психоактивної речовини для покращення самопочуття. Зміни у психіці пов'язані із неадекватним сприйняттям навколишньої дійсності, неправильною оцінкою поточних подій і ситуацій, неповною здатністю прогнозувати наслідки своєї поведінки, а також ослабленим вольовим контролем, підвищеною навіюваністю та схильністю до імпульсивних реакцій за першим спонуканням.

Стан А. має свої часові межі та інтенсивність впливу на психіку і поведінку людини, що залежить від періоду й ступеня інтоксикації та індивідуальних особливостей організму. Неоднаковий перебіг А. зумовлений різними психотипами людей. У інтровертів порівняно частіше спостерігаються пригнічений настрій, безпричинна тривожність, самозвинувачення, слухові й зорові галюцинації, суїцидальні тенденції. Екстрівенти демонструють роздратованість й немотивовану агресію до оточуючих, підвищену конфліктність та істеричні форми поведінки. У стані А. нарко- та алкоголезалежні особи схильні до вчинення імпульсивних насильницьких і корисливих злочинів з метою здобуття коштів для задоволення потреб у вживанні психоактивних речовин.

Лит.: Братусь Б. С. Психологический анализ изменений личности при алкоголизме. М., 1974; Зейгарник Б. В. Патопсихология. М., 1986.

Б. М. Головкін.

АВАНЕСОВ Геннадій Арташесович [17 листоп. 1934, м. Ашхабад, Туркменська РСР (нині – Туркменістан) – 13 груд. 2014, м. Москва, РФ] – відомий рос. кримінолог, професор, Заслужений діяч науки РФ.

У 1962 закінчив Вищу школу МВС СРСР (нині – Академія управління МВС Росії). З 1966 по 1969 працював старшим науковим співробітником НДІ МВС СРСР. З 1970 по 1974 був заступником начальника відділу Штабу МВС СРСР, з 1974 по 1989 – начальником кафедри кримінології Академії МВС СРСР (нині – Академія управління

МВС Росії). З 1990 по 2014 працював професором кафедри кримінології Московського університету МВС Росії.

У 1966 захистив кандидатську дис. на тему «Изменение правового положения осужденных в процессе отбывания лишения свободы» («Зміна правового положення засуджених у процесі відбування позбавлення волі»). У 1972 захистив докторську дис. на тему «Основы криминологического прогнозирования: теория и практика» («Основи кримінологічного прогнозування: теорія і практика»).

Перші наукові роботи А. були присвячені діяльності виправних установ, дослідженню проблем особистості та мотивації діянь злочинця. У своїх працях А. акцентував увагу на аналізі причин і умов учинення злочину, де основну роль відводив дослідженню особи злочинця. Є засновником вчення про засади кримінологічного прогнозування, зокрема прогнозування індивідуальної поведінки засуджених.

А. визнаний одним із засновників вчення про соціальну профілактику. Його праці стали основою системи попередження злочинів у СРСР та деяких зарубіжних країнах. Брав безпосередню участь у розробці й забезпеченні функціонування системи управління та інформаційно-аналітичної роботи в МВС СРСР.

Наприкінці життя звернувся до розробки проблем причинності в кримінології, особи злочинця через призму «світ-людина», «суспільство-особистість», «мотивація-мотиви».

Є автором понад 300 наукових публікацій, серед яких найбільш відомі: «Теория и методология криминологи-

ческого прогнозирования» («Теорія та методологія кримінологічного прогнозування», 1972); «Криминология. Прогностика. Управление» («Кримінологія. Прогностика. Управління», 1975); «Криминология и социальная профилактика» («Кримінологія і соціальна профілактика», 1980); «Криминология» («Кримінологія», 1984, 2005, 2006, 2007); «Социальные образования и преступность» («Соціальні утворення і злочинність», 2011); «10 глав о мотивации и мотивах» («10 глав про мотивацію і мотиви»); «Через призму науки криминологии» («Через призму науки кримінології», 2012); «Общество. Личность. Мотивация» («Суспільство. Особистість. Мотивація», 2015, видана після смерті А.). Книги проф. А. перекладені на багато іноземних мов. Наукова школа А. нараховує 15 докторів наук та більш як 150 кандидатів юридичних наук.

Лит.: Геннадии Арташесовичу Аванесову 75 лет // Вестник Воронежского института МВД России, 2009, вып. 4; Заслуженные деятели науки РФ – ядро научного потенциала Московского университета МВД России // Служу Закону, 2013, № 17; Памяти Геннадия Арташесовича Аванесова // Криминология: вчера, сегодня, завтра, 2014, № 4.

Г. А. Аванесов

К. В. Юртаева.

АВСТРАЛІЙСЬКИЙ ІНСТИТУТ КРИМІНОЛОГІЇ

(англ. Australian Institute of Criminology, Гріффіт, Австралія) – національний дослідницький інститут Австралії з питань злочинності та правосуддя. Інститут прагне сприяти справедливості та зниженню рівня злочинності шляхом поширення інформації, отриманої на основі проведених досліджень при формуванні політики у сфері профілактики злочинності.

А. і. к. заснований у 1973 відповідно до Акта про кримінологічні дослідження (Criminology Research Act, 1971). З 2011 діяльність А. і. к. регулюється відповідно до Закону про відповідальність 1997. Функціями Інституту є такі: проведення кримінологічних досліджень; інформування про результати досліджень практиків; проведення та організація конференцій і семінарів; оприлюднення результатів досліджень.

Діяльність Інституту спрямована на сприяння правосуддю й на зниження злочинності шляхом взаємодії теорії та практики на підставі проведених досліджень.

А. і. к. проводить дослідження з широкого кола питань, пов'язаних зі злочинністю. Зокрема, це проблеми боротьби зі злочинністю та система кримінального правосуддя. Особлива увага приділяється насильницьким

злочинам та запобіганню обігу наркотичних засобів.

Директором Інституту з липня 2009 є Адам Томісон.

Лит.: Australian Institute of Criminology // Офіційний сайт Australian Institute of Criminology. URL : <http://www.aic.gov.au/>.

Н. В. Кулакова.

«АВСТРАЛІЙСЬКИЙ ТА НОВО-ЗЕЛАНДСЬКИЙ ЖУРНАЛ КРИМІНОЛОГІЇ»

(англ. «The Australian and New Zealand Journal of Criminology»).

Одне з найдавніших кримінологічних видань. Заснований у 1968. у Мельбурні.

За роки свого існування журнал набув широкого визнання і розповсюджується у багатьох країнах світу.

Авторський колектив журналу зосереджує свою увагу на об'єднанні вчених і практиків з метою вивчення причин злочинності та розробки заходів щодо її попередження. Більшість публікацій присвячується висвітленню теоретичних проблем кримінологічної науки, дослідженню її історії та методології, концептуальних засад порівняльної кримінології, сучасних теорій причин злочинності, результатів кримінологічних досліджень, удосконаленню методологічних засад вивчення злочинності, проблем міждисциплінарних зв'язків

«Австралійський та Новозеландський журнал кримінології»

у сфері філософії, соціології та кримінально-правових наук.

Значна частина публікацій стосується проблем вивчення кримінології у навчальних закладах, розробці методики її викладання, рецензування наукових статей та монографічних видань. Серед актуальних питань, що цікавлять авторів журналу, провідне місце займають дискусії, присвячені удосконаленню пенітенціарної системи, ресоціалізації засуджених тощо.

Адреса журналу: Australian Institute of Criminology, GPO Box 1936, Canberra City ACT 2601, AUSTRALIA.

Ph: 61 2 6243 6796.

E-mail: secretary@anzsoc.org.

Лит.: Australian & New Zealand Journal of Criminology // Офіційний сайт Australian & New Zealand Journal of Criminology. URL: <http://journals.sagepub.com/loi/anja>.

Н. В. Кулакова.

АВТОРИТЕТ КРИМІНАЛЬНИЙ – неофіційний статус осіб, які користуються авторитетом у кримінальному середовищі. Інколи таких осіб називають «зłodій в законі». Проте це не зовсім коректний вислів. Закон, як відомо, це офіційне, загальнообов'язкове правило, встановлене державою, що регулює певну сферу суспільного життя.

А. к. виробляють внутрішні жорсткі правила поведінки для професійного злочинного середовища, серед яких: повне несприйняття будь-яких формальних суспільних правил поведінки та норм моралі; заборона будь-якої співпраці з органами кримінальної юстиції та судом, у т. ч. визнання власної вини; неухильне дотримання зłodій-

ських правил; відмова від можливості зради злочинному середовищу, незважаючи на те, чим вона була викликана; заборона займатися будь-якою суспільно корисною працею, обіймати будь-які адміністративно-господарські посади в місцях позбавлення волі; заборона на створювання сім'ї, підтримання тривалих зв'язків із жінками та рідними. Рекомендується підтримання дружніх, шановних стосунків із представниками злочинного середовища, які рівні за статусом у злочинному світі; підтримання «злочинного порядку» в місцях позбавлення волі; вирішення спорів та конфліктів у злочинному середовищі; залучення у злочинне середовище нових членів, особливо молоді. Забороняється брати участь у діяльності політичних партій, виборах до органів влади тощо. Також забороняється отримувати від влади зброю, нагороди, захищати державні й громадські інтереси.

А. к. координують різні напрями злочинної діяльності. Зокрема, наприкінці 70-х рр. 20 ст. було досягнуто домовленості про підтримку А. к. тіншової сфери економіки, яка спеціалізувалася на нелегальній підприємницькій діяльності. В обмін на таку підтримку нелегальні підприємці здійснювали А. к. виплату в розмірі 10% від нелегального доходу. Нині А. к. входять до складу, очолюють або контролюють більшість організованих злочинних співтовариств. Вони є держателями і розпорядниками матеріальних засобів («общаку»), за рахунок яких здійснюється підтримка певної категорії злочинців, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі.

Визнання особи А. к. відбувається за певною процедурою, яка має дещо зухвалу назву «коронація». Претендент на цей «титул» повинен дотримуватись відповідного кодексу поведінки та мати судимість. Стати А. к. можна лише отримавши підтримку («рекомендацію») інших, визнаних такими, представників злочинного середовища. Проте останнім часом статусу А. к. почали набувати особи, які не мають судимості, але мають значні кошти і підтримують злочинців матеріально.

За оцінкою Національної поліції, в Україні періодично проживає близько 30 осіб, яких називають А. к. Серед них є як громадяни України, так і іноземці, які вже давно проживають в Україні, а також особи, громадянство яких невідоме. А. к. намагаються впливати на легальний сектор економіки України, використовуючи неформальні зв'язки в органах державної влади і управління, поширюють свій вплив на політичні процеси в країні шляхом підкупу виборців, фінансування передвиборчих програм кандидатів у депутати рад різних рівнів. Фактично тіньовий обіг наркотичних засобів, торгівля людьми та людськими органами, незаконний видобуток корисних копалин, проституція, дитяча порнографія контролюються авторитетами кримінального світу. Для цього використовуються зв'язки з іншими злочинними угрупованнями, які мають міжнародний характер.

Сьогодні А. к., окрім країн колишнього СРСР, проживають у Мадриді, Берліні, Нью-Йорку, Лісабоні, інших столицях і великих містах різних країн Європи й Америки, звідки роблять

спроби контролювати та впливати на економічні й політичні процеси в Україні та країнах близького зарубіжжя.

В Україні йде дискусія щодо кримінальної відповідальності осіб, які можуть бути визнані А. к. Утім така практика існує в Грузії, де встановлена кримінальна відповідальність за приналежність до А. к. Відповідно до Закону Грузії від 28 квіт. 2006 № 2937 «Про організовану злочинність і рекет», КК Грузії було доповнено ст. 223¹ «Членство у “злочинному співтоваристві”, “злочин в законі”».

Лит.: Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. М., 1990; Кутякин С. А., Курбатова Г. В. Воры в законе: на рубеже веков. Рязань, 2003; Скобликов П. А. Вор в законе. В кн.: МВД России : энциклопедия / гл. ред. В. Ф. Некрасов. М., 2002.

П. Л. Фріс.

АГРЕ́СІЯ ЗЛОЧІ́ННА (від франц. *agressif* – агресивний, войовничий, від лат. *aggressio* – напад) – протиправна поведінка, спрямована на умисне заповдіння фізичної, матеріальної, моральної шкоди іншій живій істоті (істотам) або неживим об'єктам, від стану яких залежить фізичне або психологічне благополуччя людини. Об'єктом А. з. можуть бути жива істота, неживий предмет, юридична особа, держава. Агресія може бути спрямована і на самого себе. Залежно від суб'єкта А. з. поділяють на індивідуальну, колективну, масову. Існують два основні критерії А. з.: безсумнівний руйнівний характер діяння; заборона зазначеного діяння законодавством.

А. з. є різновидом психологічного явища агресії, їй притаманні всі ознаки, які характеризують агресію в цілому, але поряд з ними ще й ознаки злочину, передбачені кримінальним законом. Агресія розглядається як причина виникнення різних форм злочинності.

У психології під агресією розуміють поведінку, спрямовану на завдання фізичної або психологічної шкоди, аж до знищення об'єкта агресії (див. *Агресія кримінальна*, т. 20).

Агресія може набувати найрізноманітніших форм – явних або латентних. Найбільш звичними виявами агресії є гнів, ворожість, ненависть, конфліктність, лихослів'я, примус, негативна оцінка особистості, погрози або застосування фізичної сили. Приховані форми агресії виражаються у відмові від контактів, бездіяльності з метою нашкодити комусь, заподіяння шкоди собі й самогубстві. Феномен агресії пов'язують із негативними емоціями (наприклад, люттю), з негативними мотивами (наприклад, прагненням нашкодити), а також із негативними настановами (наприклад, расовими упередженнями, забобонами) і руйнівними діями. Агресія може бути як усвідомленою, так і неусвідомленою. Так, реакція у відповідь на загрозу життю, наприклад атака, виникає підсвідомо. Агресивний імпульс, навіть неусвідомлений, детермінує поведінку. Сама ж поведінка людини перебуває під контролем свідомості й волі (за винятком окремих критичних ситуацій, що пов'язані зі станом афекту).

Агресивне і злочинне діяння не є тотожними поняттями. Агресивне суспільно небезпечне діяння, напри-

клад діяння неосудної особи, не містить усіх елементів складу злочину. Злочинним вважається лише насилля, що вчинене свідомо. У цьому аспекті агресія і злочин – це різнорівневі поняття, що відображають різні аспекти певного акту людської поведінки. Суб'єктивні та об'єктивні ознаки агресивної поведінки стають не просто частиною доктринально виведеної формули, а обов'язковими, законодавчо встановленими елементами складу агресивного діяння, який фактично є складом злочину.

А. з. може здійснюватися у насильницьких (безпосередніх) і ненасильницьких (опосередкованих) формах. Насильницькі форми А. з. припускають реалізацію деструктивного наміру, що має за мету посягання на життя і здоров'я людини всупереч її волі або незалежно від останньої. Насилля може бути фізичним, що полягає у знуванні над людиною, завданні їй фізичного болю, і психологічним, психічним, що трапляється набагато частіше. Егоїзм, заздрість, бажання самоствердження, амбіції, корислива мета та схожі подібні фактори нерідко підштовхують людину до агресивних дій, за допомогою яких вона прагне досягти бажаного. Насилля – це завжди протизаконний вплив, що завдає шкоди. Завдяки насильству людину примушують поводитися не так, як вона того хоче. Разом з тим А. з. і «насильство» – не рівнозначні поняття. Агресія можлива і без прямого фізичного або психічного, психологічного насилля. Агресія не завжди жорстока, жорстокість, навпаки, завжди агресивна. Ненасильницькі форми А. з. характеризує деструктивна поведінка

стосовно неживих об'єктів (знищення або пошкодження пам'яток історії та культури, місць поховань тощо). В останньому випадку А. з. набуває вигляду шкідливих дій, спрямованих на пошкодження, знищення та/або осквернення особистої власності та особисто значущих або суспільно значущих цінностей. Незалежно від форм реалізації, А. з. має своїм об'єктом потенційну жертву, а в кінцевому підсумку – реального потерпілого.

Розрізняють такі види А. з., виходячи з її мотивів: терористична, хуліганська, корислива, екстремістська та ін.

А. з. завжди цілеспрямована. Випадкові діяння, внаслідок яких завдається шкода, агресією не визнаються. Агресія завжди пов'язана зі шкодою або небезпекою її завдати. Метою агресора, який діє усвідомлено, є саме завдання шкоди. Можна сказати, що агресія мотивована наміром завдати шкоди об'єкту агресії. Лише у випадку садистського прояву агресії метою є страждання жертви. Мазохіст же прагне власних страждань. Отже, агресія може бути ворожою або інструментальною. Людина, що виявляє ворожу агресію, прагне заподіяти зло або шкоду тому, на кого нападає. У випадку інструментальної агресії завдання шкоди не є самоціллю, агресивні дії використовуються як інструмент для досягнення іншої мети. Втім шкода завдається.

У «технологічному» плані А. з. є переважно агресією інструментальною, вона охоплює дії, що спрямовані на досягнення певної нейтральної мети, на відміну від ворожої агресії, яка має за мету саме завдання страждань. Зовніш-

ньо А. з. являє собою гіпертрофовану активність, стрімкий наступ на певний об'єкт, у т. ч. у процесі досягнення конкретної мети, що містить у собі ознаки складу злочину. При цьому рівень активності характеризує не агресивно-кримінальне діяння в цілому, а саме процес придушення опору або досягнення мети.

Джерелом А. з. є агресивність, яка притаманна особистості, групі осіб, що виявляється в готовності до агресії, або момент стану певних верств суспільства. З цього випливає, що масштаб кримінальних проявів (на рівні окремих агресивних злочинів) значною мірою залежить від рівня агресивності в суспільстві. Вказаний фактор слід урахувати при визначенні напрямів попередження А. з.

Залежно від походження агресивності А. з. поділяється на природжену, соціально зумовлену та психіатричну.

Джерело А. з. полягає не лише в біологічній сутності людини. Прояви біологічно закладеного імпульсу до захисної агресії, а також виникнення і прояву агресії іншої природи (пов'язаної з прагненням до збагачення, бажанням підпорядкувати когось своїй владі, або навіть захистити, підвищити власний статус за рахунок самоствердження), мають підґрунтя у глибинній структурі особистості й пов'язані з соціальними факторами. Більшість дослідників агресії схиляються до визнання її соціальної детермінованості. Специфічними передумовами агресії зазвичай називають фрустрацію, стрес, психологічний або фізичний дискомфорт, вербальний і фізичний напад.